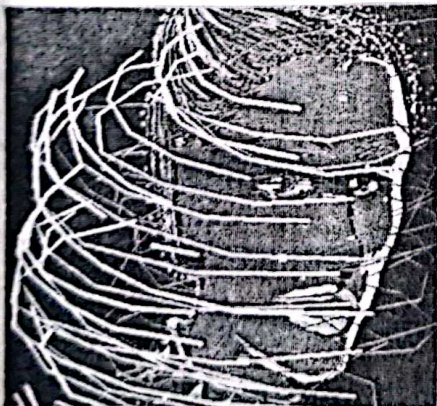

มาแนวอดิ, มุณิธ, ธีรนันท์
2534

เมืองไทยฤดูกาลของการเลือกตั้งได้
มาพร้อม ๆ กับหน้าทุเรียน เพราะฉะนั้น ไป
ทางไหนก็มักจะได้ยินคนพูดกันถึง 2 เรื่องนี้
(และถ้าคนไทยพูดถึงเรื่อง “ทุเรียน” มากกว่า
เรื่อง “เลือกตั้ง” ก็น่าเป็นห่วงเรื่องจิตสำนึก
ทางการเมืองของคนไทยอยู่เหมือนกัน) ผู้หญิง
เราก็ต้องพูดถึงเรื่องเลือกตั้งด้วยเหมือนกัน

คำถามที่น่าจะถามผู้หญิงไทยทุกคนเกี่ยวกับเรื่องเลือกตั้งนั้น บางคำถามก็คงเป็นคำถามแบบไม่จำแนกเพศหรือวัย เช่น จะไปเลือกตั้งมัย จะเลือกบุคคลหรือเลือกพรรค นายกรัฐมนตรีจำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้งมัย รู้ไหมว่าพรรคนี้เขามีนโยบายว่า “จะแจกสั๊กหั่วละเท่าไร” เป็นต้น

การเมืองต้องเป็น
เรื่องของ...ผู้หญิงด้วย

แต่บางคำถามก็เป็นคำถามสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะ เช่น ผู้หญิงเราจะเลือกผู้สมัครที่เป็นผู้หญิงด้วยกันหรือเปล่า จะฝาก ส.ส.หญิงไปรณรงค์ประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผู้หญิงบ้างหรือไม่ เป็นต้น

นี่ก็คงเป็นคำถามคำตอบที่เราได้ยินกันอยู่ทั่ว ๆ ไป และช่วงนี้เราก็อาจจะได้ยินคำถามในห้องสัมมนาอภิปรายของนักวิชาการ พรรค

การเมืองหรือกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่เริ่มถามแบบสำรวจประเมินผลว่า “เอ๊ะ ตอนนี้อยู่หญิงไทยเรามีความตื่นตัวทางการเมืองมากน้อยแค่ไหนแล้ว”

ต่อคำถามนี้ เรามักจะได้คำตอบส่วนใหญ่ (จากผู้ชาย) ว่า “โอ๊ย เดียวนี้ผู้หญิงไทยมีความตื่นตัวทางการเมืองสูงมากแล้ว” ประจักษ์พยานยืนยันก็มีอยู่หลายอย่าง เช่น ตัวเลขสถิติผู้ไปใช้สิทธิลงคะแนนทั้งหญิงและชาย ซึ่งคงจะไม่แตกต่างกันมากจนมีนัยสำคัญหรือไปทางไหนก็มักจะเห็นรูปของผู้สมัคร ส.ส.ที่เป็นหญิงขึ้นแซมอยู่ท่ามกลาง ส.ส.ชาย ปรากฏการณ์เหล่านี้ดูเหมือนจะชวนให้เชื่อว่า หญิงไทยมีความตื่นตัวและมีส่วนร่วมทางการเมืองมากทีเดียว

แต่เรายังยืนยันในทางปฏิเสธว่า “ยังหราชอาณาจักรไทยยังมีความตื่นตัวและมีส่วนทางการเมืองน้อยมาก สำหรับพยานหลักฐานที่ยกมายืนยันนั้นเราถือหลักการว่า “ฝนตกครั้งเดียวยังไม่ใช่ฤดูฝน” จำนวนผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งที่เป็นผู้หญิงเอ๋ย จำนวน ส.ส.ผู้หญิงเอ๋ย ทั้งหมดนี้เป็นเพียงประจักษ์พยานในด้าน “ปริมาณ” เท่านั้น แต่มิใช่ตัวบ่งชี้ในด้าน “คุณภาพ” และหากจะวัดความตื่นตัวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงในเชิงคุณภาพแล้ว เรายังต้องกล่าวว่า “การเมือง (ไทย) ยังเป็นเรื่องของ “ผู้ชาย” เท่านั้น

การเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย

ลองคิดว่าเมืองไทยมีจำนวนประชากร 55 ล้านคน เป็นหญิงมากกว่าชาย แต่พอเลือกตั้งตัวแทนเข้าไปนั่งในสภา จำนวน ส.ส.หญิงมีก็เปอร์เซ็นต์ของ ส.ส.ชาย แล้วอย่างนี้จะเรียกว่าเป็นตัวแทนที่สมดุลหรือไม่

จำนวนรัฐมนตรีไทยมีกี่คน เป็นผู้หญิงเสียกี่คน อย่างนี้แล้ว การตัดสินใจของประเทศชาติที่มีผลกระทบถึงหญิงและชายถ้วนหน้า กันจะเป็นอย่างไร

เมืองไทยเคยมีนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภาที่เป็นผู้หญิงบ้าง หรือไม่

เรายกตัวอย่างแบบนี้มาเล่าได้อีก 3 วันก็ยังไม่จบ ฉะนั้นจึงยัง ต้องสรุปว่า “การเมืองยังเป็นเรื่องของผู้ชาย” อย่างแน่นอน ด้วยเหตุ นี้เองคอลัมน์การตุนล้อเลียนเสียดสีการเมืองในหนังสือพิมพ์ไทยทุก ฉบับ จึงแทบจะไม่มีรูปผู้หญิงอยู่เลยเพราะ “ไม่มีผู้หญิงในแวดวง การเมือง”

แต่ถ้าถามต่อไปว่า แล้วทำไมผู้หญิงจึงไม่กระตือรือร้นทางการเมืองเล่า ผู้ชายไทยตั้งหลายคนเขาอยากจะเป็นนายก ฯ เป็นรัฐมนตรี กันจนตัวล้น ทำไมผู้หญิงไม่ค่อยลงสมัครเลือกตั้ง ทำไมไม่มีเสียงค่อนข้างว่า “ส.ส.หญิงของเราเป็นเพียงดอกไม้ประดับสภา” เท่านั้น

คำตอบที่มักจะได้ยินกันก็คือ “ก็ผู้หญิงไม่ค่อยลงรับสมัครเลือกตั้งกันเอง หรือเวลาผู้หญิงลงสมัคร ผู้หญิงด้วยกันก็ไม่เลือกกันเองนี่นา เป็นทำนองว่าผู้หญิงด้วยกันไม่เชื่อในความสามารถของคนเพศเดียวกัน” กล่าวสรุปอย่างง่าย ๆ ก็คือ ความผิดอยู่ที่ตัวผู้หญิงนั่นแหละ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายผู้สมัครหรือฝ่ายเลือกก็ตาม

สำหรับคำตอบแบบนี้ เราคิดว่า มีความถูกต้องและความยุติธรรม แต่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น แม้ในความมินชาทางการเมืองของผู้หญิง จะมีเหตุผลส่วนหนึ่งมาจากตัวผู้หญิงเองก็ตาม แต่เหตุผลที่แท้จริง ส่วนใหญ่อาจจะมองเห็นได้ยากกว่านั้นเป็นเหตุผลจากด้านสังคมแวดล้อมและเหตุผลจากประวัติศาสตร์

เหตุผลด้านเศรษฐกิจและการตัดสินใจ

ความจำเป็นที่ต้องหมกมุ่นอยู่กับปัญหาปากท้องจะเป็นเหตุผลสำหรับคนไทยทั้งหมดไม่จำเพาะแต่ผู้หญิงที่ทำให้ขาดความสนใจและติดตามสถานการณ์ทางการเมือง ในปัจจุบันผู้หญิงไทยต้องแบกรับภาระด้านเศรษฐกิจซึ่งไม่เพียงแต่เฉพาะภาระหน้าที่การทำงานอยู่ภายในบ้านเท่านั้น หากแต่ยังต้องหารายได้เลี้ยงดูและจุนเจือครอบครัวตัวเป็นเกลียว ไม่ว่าจะเป็นฐานะเป็นภรรยาที่ต้องหารายได้เสริมให้สามี ในฐานะลูกสาวที่ต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ ในฐานะพี่สาวที่ต้องส่งเสียน้อง ๆ สถิติตัวเลขกำลังแรงงานสตรีก็เป็นหลักฐานยืนยันอยู่ หรือหากชี้แจงจะไปดูตัวเลข เราก็ลองออกจากบ้านแต่เช้าตรู่และเดินมองดูบนถนนหนทาง เราก็จะได้เห็นผู้หญิงไทยทุกรุ่นทุกวัยต่างมุ่งหน้าไปทำมาหากินกันอย่างขยันขันแข็งทั้งนั้น

เนื่องจากผู้หญิงต้องทำงานทั้งนอกบ้านเพื่อหารายได้ และยังต้องกลับมาทำงานภายในบ้านอีกเป็นซ้ำสอง ดังนั้น จะหาเวลาที่ติดตามข่าวคราวสถานการณ์ทางการเมืองได้ยาก ภาพที่เราคาดว่าจะจะเป็นแบบฉบับสำหรับครอบครัวคนไทยปัจจุบันก็คือ หลังจากรับประทานอาหารเช้าเรียบร้อยแล้ว คุณพ่อก็สามารถจะไปนั่งดูทีวีติดตามข่าวคราวบ้านเมืองและข่าวรอบโลก ในตอนนั้นคุณแม่ก็ยังต้องล้างจาน เก็บกวาดโต๊ะอยู่ กว่าเสร็จก็เป็นเวลาที่ละครประเภทผัว ๆ เมีย ๆ ที่ไม่มีการเมืองมาเจือปนมาให้ดูพอดี โลกภายนอกที่เยี่ยมหน้าเข้ามาหาผู้หญิงก็คงเป็นเพียง “โลกแห่งครอบครัว” (เจ้าเก่า) นั่นเอง

ถึงแม้ว่า เราอาจจะพอลาบปลื้มใจได้ว่า ผู้หญิงไทยปัจจุบันออกไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งกันมีจำนวนใกล้เคียงกับผู้ชาย แต่ลึก ๆ ลงไปแล้ว เรายังไม่เคยสำรวจกันอย่างจริงจังว่า การตัดสินใจเลือก

ผู้แทนของผู้หญิงนั้นเป็นการตัดสินใจอย่างอิสระหรือเปล่า หรือเป็นเพียง “เสียงแบบเงา ๆ” ของแม่บ้านที่เลือกตามสามี ของลูกสาวที่เลือกตามพ่อ เท่านั้น ซึ่งเราเชื่อว่า สถานการณ์ส่วนใหญ่น่าจะเป็นเช่นนั้น

ทั้งนี้เพราะการตัดสินใจอย่างอิสระนั้น จะต้องมีการพิจารณาปัจจัยหลายอย่างมาประกอบ ปัจจัยตัวหนึ่งก็คือการได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างรอบด้าน ทุกวันนี้เราไม่แน่ใจว่า ผู้หญิงไทยอ่านหนังสือพิมพ์กันมากน้อยแค่ไหน และจำนวนผู้หญิงไทยที่อ่านคอลัมน์ข่าวสารการเมืองนั้นจะมีสักกี่เปอร์เซ็นต์ แต่ที่แน่นอนก็คือ บรรดานิตยสารสำหรับสตรีจะมีเรื่อง “การเมือง” น้อยกว่าเรื่อง “การบ้าน การครัว การเสริมสวย การทำนายโชคชะตา” อย่างแน่นอน เมื่อขาดปัจจัยด้านข้อมูลเสียแล้ว การจะตัดสินใจอย่างเป็นอิสระนั้นย่อมทำได้ยาก นี่ยังไม่พูดถึงเรื่องบุคลิกภาพความเป็นตัวของตัวเองอีกต่างหาก

เหตุผลด้านจิตวิทยาและวัฒนธรรม

แต่ในบรรดาเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังความเฉาทางการเมืองของผู้หญิงนั้น ดูเหมือนด้านจิตวิทยาและวัฒนธรรมจะเป็นเหตุผลชี้ขาดที่สุดในบรรดาหลาย ๆ เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คนไทยเรามีการแบ่งแยกปริณทลของชีวิตตามลักษณะเพศเอาไว้ว่า “การบ้านการเรือน” นั้นเป็นเรื่องของผู้หญิง ส่วน “การเมือง” นั้นเป็นเรื่องของผู้ชาย สถานที่อยู่ของผู้หญิงทั้งทางกายภาพและโดยเฉพาะทางจิตใจจึงถูกจำกัดอาณาบริเวณให้อยู่แต่ “ภายในบ้านในเรือน” เท่านั้น เมื่อจิตใจไม่ออกไปจากเรื่องภายในบ้าน การจะรู้เรื่องความเคลื่อนไหวทางการเมืองในระดับกว้างก็เป็นไปได้ยาก การขีดวงทางด้านจิตใจให้กับ

ผู้หญิงเช่นนี้ มีอยู่ในทุกยุคทุกสมัย และอาจจะเริ่มตั้งแต่ประวัติศาสตร์หน้าแรกของมนุษยชาติ และยังคงต่อเนื่องยาวนานมาจนเป็นความเคยชินของผู้หญิงที่จะมีบทบาทต่อการเมือง และได้ตกผลึกกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของ “วัฒนธรรมแห่งความเป็นผู้หญิง” ในขั้นต่อไป หากจะมีผู้หญิงคนใดเกิดมีความกระตือรือร้นทางการเมืองขึ้นมาบ้าง ก็คงจะผิดธรรมเนียมวิสัยของผู้หญิงไป (หรือสังคมอาจจะขยับขยายกรอบให้กว้างออกมาเล็กน้อยว่า “เป็นผู้หญิงก็สมควร ส.ส.ได้ แต่ถ้าคิดจะเป็นนายก มันมากเกินไปวิสัยผู้หญิงไป”)

การฝังลึกทางด้านจิตวิทยาและวัฒนธรรมนี้มีอานุภาพมาก และยังทรงประสิทธิภาพอย่างยิ่งในการปิดกั้นการสำแดงศักยภาพทางการเมืองของผู้หญิง ทศนคติทางการเมืองที่มีลักษณะเพศนิยม (SEXIST) อันได้แก่ความคิดที่ว่า “การเมืองเป็นเรื่องของพวกผู้ชายเขา” นั้นมองเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ในเมืองนอกมีการวิจัยลักษณะข่าวที่คนแต่ละเพศเลือกอ่าน ปรากฏว่าข่าวประเภท “ข่าวหนัก” คือ ข่าวเศรษฐกิจการเมือง จะเป็นข่าวที่ผู้ชายอ่าน ส่วนพวกแม่บ้าน ผู้หญิงที่ทำงานจะอ่านพวกข่าวเบา เช่น ข่าวสังคม ข่าวบันเทิง ข่าวซุบซิบ ในเมืองไทยเราหากทำวิจัยอย่างนี้บ้างก็คงได้ผลไม่ต่างกันนัก เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการเลือกและความสนใจดังกล่าวนี้ ก็คงมิใช่อะไรอื่นนอกจากทัศนคติทางการเมืองที่มีลักษณะเพศนิยมที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง ดูเหมือนว่า การที่ผู้หญิงไม่เข้าไปข้องแวะกับเรื่องการเมืองนั้น ทำให้ผู้ชายลดจำนวนคู่แข่งทางการเมืองไปได้ครึ่งหนึ่งเลยทีเดียว

ด้านหนึ่งครอบงำ อีกด้านหนึ่งต่อสู้

ถ้านำเสนอแต่ด้านที่ผู้หญิงถูกครอบงำให้เฉยชาทางการเมือง

เพียงด้านเดียว ก็อาจทำให้เกิดอาการหดหู่ท้อแท้หมดกำลังใจ และก็เป็นภาพความเป็นจริงที่ไม่สมบูรณ์อีกด้วย เพราะอันที่จริงแล้ว ผู้หญิงทั่วโลกได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อสิทธิและเสรีภาพในทุกด้านของตัวเองตลอดมา เริ่มตั้งแต่การชูป้าย “equal work, equal pay” ซึ่งเป็นการต่อสู้ด้านสิทธิทางเศรษฐกิจที่จะได้รับค่าแรงที่เท่ากันเมื่อลงมือทำงานเท่า ๆ กัน โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นเพศใดในการปฏิบัติต่อสู้เพื่อสิทธิแห่งความเป็นพลเมือง เมื่อปี ค.ศ. 1789 นั้น เดอลาครัวส์ ได้วาดภาพสตรีฝรั่งเศสเป็นผู้ถือธงชัยนำขบวนการต่อสู้เลยทีเดียว ในประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของไทย เมื่อเริ่มมีการเรียกร้องสิทธิแห่งราษฎร สตรีไทยก็เริ่มเคลื่อนไหวทางความคิดเกี่ยวกับสิทธิสตรีซึ่งจะต้องเท่าเทียมกับบุรุษโดยทันทีเช่นกัน และยิ่งในชั้นหลังนี้ ขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีโดยเฉพาะยิ่งโดดเด่นออกมาอย่างเห็นได้ชัดเจน

ฉะนั้น หญิงไทยในยุคปัจจุบันจึงจำเป็นต้องก้าวเดินต่อไปจากที่บรรพบุรุษยายได้ลากถางหนทางมาแล้ว ถึงแม้ว่าภาวะที่ระดับจิตสำนึกทางการเมืองของผู้หญิงไทยยังอยู่ในขั้นต่ำนั้น จะมีสาเหตุส่วนใหญ่มาจากผู้อื่น มาจากสังคม มาจากสิ่งแวดล้อม มาจากประวัติศาสตร์ แต่ทว่าเนื่องจากผลพวงจากภาวะดังกล่าวนี้ ผู้หญิงเราจำเป็นต้องเป็นผู้รับโดยตรง ดังนั้น เราก็ต้องเป็นฝ่ายเริ่มต้นแก้ไขเอาเอง และการเริ่มต้นที่ง่ายที่สุดก็คือการเริ่มต้นที่ตัวเอง การมัวแต่ประณามลงโทษผู้อื่นนั้นมันทำได้ง่าย แต่มันไม่ค่อยจะแก้ปัญหาเท่าใดนัก

จุดแรกที่ต้องเริ่มต้นก็คือเรื่อง “ทัศนคติทางการเมืองแบบเพศนิยม” ผู้หญิงจะต้องเริ่มลบรื้อรอยของเส้นขีดวงที่ว่า “การเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย” ให้หมดไป เราจะต้องตีฝ่าเข้าไปในปริมณฑลของ

การเมือง “การเมืองต้องเป็นเรื่องของผู้หญิง” “เป็นผู้หญิงต้องยุ่งกับเรื่องการเมืองและต้องยุ่งในทุกระดับอย่างไม่มีข้อยกเว้น” หากตราบไคที่ผู้หญิงมีหน้าที่ต้องเสียภาษีเท่ากับผู้ชายแล้ว ผู้หญิงต้องมีสิทธิจัดการและตัดสินใจในการใช้ภาษีนั่นเท่า ๆ กับผู้ชายด้วย

หากผู้หญิงเข้าไปยุ่งกับการเมืองแล้วจะก่อให้เกิดผลดีตามมาหลายประการ ซึ่งเป็นผลดีทั้งต่อตัวผู้หญิงเอง ผลดีต่อคนทุกคน ผลดีต่อผู้ชาย และผลดีต่อตัวการเมืองเองด้วย สำหรับผลดีต่อตัวผู้หญิงนั้น เราจะมองเห็นผลประโยชน์ได้อย่างชัดเจนอยู่แล้วในที่นี้ จะพูดถึงผลดีที่จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนโดยเฉพาะกับตัวผู้ชายก่อนเป็นอันดับแรก

ผู้หญิงต้องยุ่งกับการเมือง

ในเนื้อแท้แล้ว การเมืองเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อคนทุกคน ในที่นี้จะยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมและสุดโต่งที่สุด คือ สงคราม ซึ่งเป็นรูปแบบสูงสุดของการเมือง น่าสังเกตว่า สงครามเป็นเรื่องของการทำลายชีวิต และเป็นเรื่องของผู้ชาย (ทหาร) เป็นอันดับแรก และเป็นชีวิตของทุกคนไม่เว้นแม้แต่ลูกเด็กเล็กแดง ในอันดับต่อมา ในขณะที่ผู้หญิงถูกมอบหมายจากสังคมให้มีหน้าที่เสริมสร้างชีวิต เริ่มตั้งแต่มีหน้าที่ให้กำเนิดชีวิต ทำนุบำรุงป้อนข้าวป้อนน้ำชีวิตที่เกิดมาอย่างทะนุถนอม กว่าจะเลี้ยงคน ๆ หนึ่งให้เติบโตใหญ่ขึ้นมานั้น ผู้หญิงที่เป็นแม่ทุกคนรู้ว่าลำบากยากเย็นแค่ไหน แล้วลองคิดดูว่า อยู่มาเมื่อถึงวันเลวคืบเลวหนึ่ง สงครามก็มาปลดชีวิตที่ผู้หญิงประคบประหงมมาให้สูญสิ้นไปในชั่วพริบตา สงครามส่วนใหญ่เกิดขึ้นได้เพราะเรา ผู้หญิงส่วนใหญ่ปล่อยให้การตัดสินใจเรื่องคอขาดบาดตายเช่นนี้ให้อยู่ในกำมือของผู้ชาย ไม่ก็คนที่ไม่รู้จักรักชีวิต

มนุษย์ จะนั้นในฐานะผู้ให้ชีวิต ผู้หญิงต้องเข้าไปมีส่วนมีสิทธิในการปกป้องชีวิตมนุษย์ต่อไป และจะต้องอาศัยวิถีทางการเมืองเท่านั้น เราจึงจะบรรลุเป้าหมาย บรรดาขบวนการเรียกร้องสันติภาพหลายต่อหลายขบวนการในตะวันตกก่อตัวมาจาก “แม่” ผู้ไม่ปรารถนาจะสูญเสียชีวิตของลูกชายไปในสงคราม

สำหรับผลดีต่อตัวการเมืองนั้น เราคาดหวังว่าทุกวันนี้ภาพพจน์ของการเมืองกลายเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจ แย่งชิงผลประโยชน์ ทฤษฎีหักหลังกัน ก็เพราะการเมืองแบบนี้วางอยู่บนคุณค่าแบบผู้ชาย (ตามวิธีคิดของจีน เรียกว่าเป็นคุณค่าแบบหยาง) เป็นการเมืองแบบปราศจากคุณธรรมเราคิดว่า หากผู้หญิงได้มีโอกาสเข้าไปร่วมในมิติทางการเมือง ผู้หญิงจะสามารถแสดง “คุณค่าแบบผู้หญิง” (คุณค่าแบบหยิน) คือมีคุณธรรมมากขึ้น มีการให้มากขึ้น ลดการแข่งขันมาเป็นการร่วมมือ รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนแทนการเย่อหยิ่ง ผู้หญิงน่าจะทำให้การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจที่มีคุณธรรมกำกับมากขึ้น ผู้หญิงจะสามารถ “รับ” อะไรจากการเมือง แต่ก็สามารถจะ “ให้” อะไรแก่การเมืองได้ด้วย และนี่เป็นภารกิจพิเศษที่ผู้หญิงมีต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง

ข้อพึงสังวร

หลังจากภารกิจเรื่องการเปลี่ยนทัศนคติของตัวเองได้เริ่มต้นแล้ว (ซึ่งจะส่งผลกระทบไปถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคมโดยรวม) ขั้นตอนต่อไปก็ต้องลงมือปฏิบัติการ ลงมือทำตามทัศนคติที่เปลี่ยนนั้น ผู้หญิงต้องติดตามข่าวสารทางการเมืองต้องเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ

ในการนี้มีข้อพึงสังวร 2 ประการคือ ประการแรกต้องอย่ามึนงงหลงทางไปกับข้อยกเว้น มักจะมีคำกล่าวปลอบใจผู้หญิงว่า ทุกวันนี้ เราก็นายกรัฐมนตรีที่เป็นผู้หญิงแล้วหลายคน ก็แสดงว่าผู้หญิงมีสิทธิมีเสียงทางการเมืองเท่ากับผู้ชายแล้ว ผู้หญิงเราต้องชัดเจนต่อเป้าหมายของเราว่า ถึงแม้เมืองไทยจะมีนายก ฯ มีรัฐมนตรี เป็นผู้หญิงทั้งหมด แต่นั่นก็ยังไม่ใช่เครื่องชี้วัดที่เราพอใจ เพราะสิ่งที่เราต้องการคือความตื่นตัวและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงทุกคน ไม่ใช่ของผู้หญิงบางคน เราต่อสู้เพื่อยกระดับคนทุกคน มิใช่เพื่อคนส่วนน้อยกลุ่มเดียวที่เป็นข้อยกเว้น และมักจะถูกนำมากล่าวอ้างว่าเป็นลักษณะทั่วไป

ข้อพึงสังวรประการที่สอง เมื่อผู้หญิงเริ่มเข้าร่วมทางการเมืองมากขึ้น ก็จะได้พบคำตอบว่าหากประชาธิปไตยเปรียบเสมือนรูปร่างของคน ๆ หนึ่งแล้ว การเลือกตั้งจะเป็นเพียงส่วนที่เป็นเล็บของรูปร่างเท่านั้น และเราจะมัวแต่แต่งเล็บทาเล็บให้เสร็จแล้วก็บอกว่าคน ๆ นั้นสวยแล้ว ทั้ง ๆ ที่ยังหน้าซีด ตัวผอมโซ พุงโรกันปอดอยู่จะได้หรือ การเลือกตั้งเป็นเพียงกิจกรรมทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง แต่มิใช่รูปแบบเดียวเท่านั้น การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงนั้น นอกจากจะแต่งเล็บให้กับประชาธิปไตยแล้ว ก็ยังต้องให้อาหารบำรุง และต้องออกกำลังกายให้ประชาธิปไตยเจริญเติบโตและแข็งแรงอีกด้วย

ในการนี้ เราเชื่อมั่นผู้หญิงจะสามารถบรรลุภารกิจนี้ได้ เพียงแต่พวกเราผู้หญิงจะยื่นมือที่เคยชุกกระเป๋ายู่ออกมาเท่านั้น